

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТВОРЧОГО СТИЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

В цій статті характеризується творчий стиль діяльності учителя як показатель рівня його професіоналізму.

The article characterizes the creative style of teacher's activity as an index of his professionalism level.

В умовах соціально-економічних перетворень в Україні одною з найактуальніших проблем педагогічної науки та школи є розвиток творчої особистості, створення сприятливої атмосфери для розкриття усіх її здібностей, самореалізації в професійній діяльності. Творчу особистість здатен виховати тільки творчий вчитель. Без вирішення проблеми підготовки майбутніх педагогів до творчої професійної діяльності неможливо успішно виконувати соціальне замовлення.

Основою формування творчої особистості є становлення індивідуальності. О. С. Макаренко в індивідуальності бачив прояв соціальної своєрідності людини, високий рівень організації особистості. Осягаючи суспільні цінності, людина оволодіває знаннями, вміннями, еталонами відносин, які допомагають їй творчо взаємодіяти з природою та суспільством. Свідомість, духовний світ людини формується самим життям, соціальним середовищем, які впливають на неї в сукупності з вихованням. Сутність виховання – у спрямованості на інших, що є основою духовного розвитку особистості. Людина тим більше стає особистістю, чим більш убирає в себе багатство світу. Найвище виявлення своєї індивідуальності людина знаходить в творчій діяльності. Індивідуальність особистості проявляється в практичній діяльності, яка безпосередньо діє на процес становлення світогляду людини та надає йому особливі риси.

У становленні творчої індивідуальності велику роль відіграє практична діяльність, яка являє собою складну взаємодію вчителя та учня по досягненню спільної мети. У науковій літературі обґрунтована, а педагогічною практикою доведена залежність між творчістю суб'єктів творчого процесу та успішністю становлення творчого потенціалу їх особистості. Це й обумовлює одне з головних завдань підготовки вчителя – розвиток творчої індивідуальності педагога.

Творчі здібності визначають сталість потреби у творчому рішенні професійних завдань, творчий потенціал, творчі

досягнення та індивідуальний стиль творчості людини. Успіх та результативність професійної діяльності залежать від ступеня вираження творчого стилю діяльності вчителя.

Творчий стиль діяльності – це особливий педагогічний почерк вчителя, його індивідуальна манера роботи. Кажучи про стиль мають на увазі певну, якісно своєрідну, цілісну, усталену систему, комплекс способів та заходів в організації та виконанні діяльності. За Є. О. Клімовим, “стиль – це індивідуально-своєрідна система психологічних засобів, до яких свідомо чи стихійно звертається людина, з метою найкращого урівноваження своєї (типологічно-обумовленої) індивідуальності з предметними, зовнішніми умовами діяльності.” [5] Стиль організуючою основою та засобом пристосування до соціальних вимог та вимог діяльності.

Поняття “стиль” запровадив в психології Адлер, який характеризував стиль життя як певну спрямованість особистості. Стиль життя характеризується тим, яку мету ставить перед собою людина, та якими засобами вона її досягає.

На початку 50-х років учені почали досліджувати проблему сприйняття та обробки інформації з точки зору особистості і її властивостей. Пізніше ці дослідження сформувалися в окремий напрямок – дослідження когнітивного плану.

В 60-х роках з’явився новий напрямок – індивідуальний стиль діяльності. В цьому контексті розглядалися способи, заходи, манери виконання певної діяльності, найбільш зручні та звичні для окремої людини (Є. О. Клімов, В. С. Мерлін) [5;7]. В науковій літературі стали вести розмову про стилі спілкування та керівництва.

Багато хто з учених розглядають стиль в контексті єдиного цілісного утворення – стильової сфери особистості. Стиль є формою прояву особистості, певним пересіканням особистості та діяльності. Г.О. Берулава помічає, що стиль характеризує індивідуальність, а не діяльність, хоча й проявляється в ній. [1].

Принцип стильової єдності (за О.Р.Злобіною) [3] передбачає, що на різних етапах взаємодії з навколишнім світом людина використовує певні способи та засоби досягнення мети.

конкретних ситуаціях. Темперамент, здібності та інші складові особистості в діяльності виступають не самі по собі, опосередковано, а опосередковано, через її стиль. Це говорить про те, що особистість проявляється у стилі, виступаючи його внутрішньою детермінантою. А так як особистість має здатність формуватися та розвиватися, то й стилі формуються та розвиваються. Прикладом є діалектика зростання професіоналізму особистості, що призводить до удосконалення індивідуального стилю її діяльності.

Стиль педагогічної діяльності є її інтегративною характеристикою, відбиваючою стиль керування, стиль спілкування, стиль поведінки та когнітивний стиль викладання. Творчий стиль діяльності є універсальним. Він включає у себе різні компоненти, передбачаючи їх гнучке використання в різноманітних педагогічних умовах. Основою для формування творчого стилю діяльності вчителя є індивідуальні якості та особливості особистості, комунікативні якості, а також статусно-рольові і професійно-предметні характеристики й поведінкові показники.

Серед перцептивних особливостей творчої особистості можна визначити концентрацію уваги, емоційну сприйнятливість, здатність відчувати дитину, проникати в її внутрішній світ.

Не менш важливим є також інтелектуальні особливості особистості вчителя: активність мислення, інтуїція, фантазія, образність та гнучкість думки, широкі знання.

Серед характерологічних особливостей потрібно відокремити оригінальність, цілеспрямованість, упевненість в своїх силах, ініціативність, оптимізм, дисципліну, працездатність.

Особливості мотивації творчої діяльності педагога зводяться в тому, що він уявляє педагогічний процес не інакше, як постійний творчий пошук, прагне до внутрішньої узгодженості мотиваційної сфери, до усунення протиріч.

Що стосується дидактичних здібностей, творчого вчителя характеризує не просто здатність доступно та цікаво подати навчальний матеріал, але й вміння реконструювати, адаптувати його, під чим мається на увазі постійний пошук оптимального

рішення педагогічних завдань. Вчитель повинен не просто вільно володіти академічними основами свого предмета, але й стежити за відкриттями у своїй галузі, займатися дослідницькою діяльністю, розширювати свій кругозір, налагоджувати міжпредметні зв'язки, тобто вчитися разом з дітьми. Не менш важливою якістю творчого вчителя є прояв винахідливості у виборі методів та форм навчання.

Конструктивні здібності виявляються у створенні творчої атмосфери співпраці, а також в такій побудові процесу навчання, яка найвищою мірою відповідає навчальним цілям та завданням.

Важливо також досконально оволодіти організаторськими здібностями: вмінням згуртувати учнівський колектив, надихнути його в рішенні творчих завдань, а також здатністю ефективно організувати й спланувати свою власну роботу.

Зовнішньоповедінкові дії вчителя повинні стати взірцем для наслідування. Навіть при наявності високорозвинених професійних рис успіх в роботі супроводжує тільки тих вчителів, у яких розвинена загальна культура особистості. Поняття загальної культури багатогранно, воно передбачає наявність у людини розвинутого інтелекту, ерудиції, сором'язливості й такту, доброзичливість, порядність, вміння спілкуватися, а також мистецтво одягатися. Загальна культура визначає багато в чому результативність комунікаційної діяльності, яка є важливою ланкою педагогічного процесу, засобом взаємодії, співпраці й співтворчості вчителя і учня.

Для вчителя важливо стати партнером, співпрацювати з учнями під час спілкування. В. А. Кан-Калік [4] радить починаючим педагогам формувати індивідуальний стиль спілкування, починаючи з вивчення своїх особливостей особливостей. Після того потрібно працювати над подоланням негативних нашарувань у стилі спілкування. Завершальний етап – оволодіння елементами педагогічного спілкування на основі індивідуальних особливостей в реальних умовах спілкування з дітьми. Для творчого вчителя характерно вміння будувати спілкування з учнями, обов'язково враховуючи індивідуальні особливості їх особистості.

Регерозумова діяльність вчителя – важливий компонент його дидактичної взаємодії з учнями. Створення мовного та візуального контекстів складає специфіку стилю керування. Активне, емоційне мовлення вчителя дає можливість керувати й навіть маніпулювати поведінкою учнів.

Подолання моральних та емоційних бар'єрів у спілкуванні – важливий фактор формування творчого стилю вчителя. Перші враження про вчителя у дітей складаються з його мовлення, зовнішнього вигляду, стилю одягу, манер поведінки, жестів, міміки. Учні у постійному спілкуванні з викладачем створюють певне бачення образу вчителя, керуючись власними висновками у результаті пильного спостереження. Вчитель повинен навчитися свідомо й цілеспрямовано володіти своїм тілом, жестами та мімікою. Психологами відзначений зв'язок між зовнішністю та психологічними якостями особистості. Вчитель, зовнішність, поведінка й мовлення якого викликають симпатію, уявляється учням також і внутрішньо привабливим. Діти дуже чутливі та здатні безпомилково визначити моральні якості вчителя. Доброго вчителя завжди пов'язує з учнями симпатія, що основана на повазі, увазі й справедливості. Це, як виявляється, не менш важливо, чим зміст та форми проведення занять. В учителі учні шукають насамперед щирість, захопленість, різнобічні знання, що виходять за межі навчальних потреб, повагу до їх гідності.

Формування творчого стилю діяльності вчителя, як прояву його індивідуальності, неможливо без урахування особистістичних характеристик, особливостей нервової системи та пошуку оптимальних шляхів творчого розвитку кожного студента. На різних етапах ця робота має навчальну, але далі – творчу спрямованість. Становлення молодих педагогів відбувається в складних проблемних, а іноді й конфліктних ситуаціях.

Від того, як майбутній вчитель буде виходити з подібних ситуацій, залежить його подальша праця, творче зростання. Аналіз і самоаналіз в навчальному процесі забезпечують механізми саморозвитку майбутніх спеціалістів, без чого неможливо сформувати творчий стиль їх діяльності. Стиль формується тільки при наявності позитивного ставлення

студентів до обраної професійної діяльності та прагнення зробити її краще.

Формування неможливе без існування деякої "форми" (образу, еталона, мети). Основна якість, що суттєво впливає на формування творчого стилю діяльності – цілісність особистості, внутрішня єдність. У людини з цілісною внутрішньою організацією домінують стратегічні цілі і завдання, чітка ієрархія мотивів, які характеризують спрямованість особистості. Процес розвитку творчої індивідуальності стає більш оптимальним, якщо основною метою майбутнього педагога стає мрія стати професіоналом. Я. Пономарьов [7] виявив зв'язок творчості з психічними якостями особистості. На його думку, в процесі творчості реалізуються творчі можливості особистості і відбувається їх розвиток; а результат творчості виявляється не тільки предметно, але й в змінюванні самого об'єкта. Керуючись розвиненим внутрішнім планом дій, майбутній вчитель асимілює нові знання, необхідні для подальшого розвитку, а також формує свої переконання, мотиви, інтереси та домагання, тобто усі ті індивідуальні особливості, без яких неможливо сформувати індивідуальний стиль творчої діяльності.

Важливою особистою якістю, що впливає на формування творчої особистості є професійна рефлексія. Це означає безперервний процес самопізнання та самоаналізу, критичного усвідомлення власної діяльності та її результатів. Формування професійної рефлексії можливо тільки в умовах практичної творчої діяльності, різноманіття відносин в педагогічному колективі, успішної адаптації студента до різних умов та вимог. Творчий учитель, який домагається високої якості навчання та виховання, не зупиняється на досягнутому, має здібність повному оцінити свої можливості; ставить перед собою нові завдання і нестандартно їх вирішує, об'єктивно оцінюючи їх результати та намічаючи нові перспективи професійного зростання.

Формування творчого стилю діяльності майбутнього педагога, як вже зазначалося, залежить від комплексу зовнішніх та внутрішніх умов, від ставлення його до предмету, процесу

результату праці. В роботі зі студентами необхідно звернути увагу на такі фактори.

По-перше, цілеспрямовано організувати формуюче середовище, центром якого є професійна творча діяльність.

По-друге, до діяльності майбутніх педагогів висувати вимоги, що відповідають рівню якісного навчання та виховання.

По-третє, проводити роботу з ознайомлення з різними практичними системами, але обов'язково з наданням можливості вибору свого власного рішення навчально-професійних завдань.

По-четверте, необхідно забезпечити своєчасну корекцію дій студента на етапі формування творчого стилю діяльності.

По-п'яте, доцільно включати майбутніх педагогів у спілкування та спільну роботу з творчими вчителями, а також знати змогу їм практично вирішувати проблеми удосконалення методик навчання й виховання.

Важливо побачити та підтримати радість перших відкриттів у педагогічній діяльності молодого вчителя. Продукти творчої діяльності студентів часто мають лише суб'єктивну новизну. Але на основі вирішення окремих творчих завдань набувається досвід творчої діяльності. Після цього особистість здатна вирішувати професійні завдання з об'єктивною новизною.

Проблема підготовки майбутніх учителів до творчої діяльності досить складна та незвичайна. Виникає питання: чи можливо навчити створювати нове, нестандартно вирішувати професійні завдання? Безпосередньо навчити творчості в звичайному розумінні слова "навчання" неможливо. Елементарні операційні компоненти творчих здібностей можна формувати, показуючи та пояснюючи, що і як робити. Для розвитку ж творчого потенціалу і передумов формування індивідуального творчого стилю необхідно ставити перед студентами завдання, для вирішення яких вони повинні знайти власні способи. Важливою умовою формування творчого стилю діяльності є створення атмосфери співтворчості, комфортного спілкування, впевненості студентів у своїх силах, творчому потенціалі власної особистості.

У стилі роботи виявляються особливості особистості, тому усі творчі вчителі дуже різні, як різноманітні й педагогічні умови в яких вони працюють. Однак усіх добрих вчителів об'єднують висока громадська відповідальність, самовіддана любов до людей, творча спрямованість. Творчість – це й діяльність, принцип пізнання, й процес, й акт самореалізації. До творчої діяльності ладна людина, яка здатна самовіддано працювати, самовдосконалюватися. Творча самореалізація, креативність – одним з механізмів психологічного захисту людини в різноманітних життєвих ситуаціях, основною характеристикою психічного здоров'я. Формувати творчий стиль діяльності можливо, лише невпинно збагачуючи себе як особистість, розширяючи кругозір, створюючи свій власний світогляд, виховуючи почуття, стосунки, усвідомлюючи та розвиваючи свої найбільш сильні й оригінальні якості, активізуючи педагогічну творчість, яка безмежна.

Література:

1. Берулава Г. А. Стиль індивідуальності: теорія і практика: Учебное пособие. – М.: Педагогическое общество России, 2001.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология: Учебник для вузов. – М.: Издательская корпорация «Логос», 1999.
3. Злобина Е. Г. Теоретико-методологические предпосылки исследования стиля жизни личности // Стиль жизни личности. – К., 1982.
4. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. – М.: Просвещение, 1987.
5. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности. – Казань, 1968.
6. Кондрашова Л. В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися. Учебное пособие. – М.: Изд. «Прометей» МГПИ им. В. И. Ленина, 1990.
7. Мерлин В. С. Почерк интегрального исследования

индивидуальности. – М., 1986.

8. Психология творчества / Под ред. Я. А. Пономарева. – М., 1990.

9. Решетников П. Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей: Рождение мастера. – М.: Владос, 2000.